

Àmbit social i criminològic

CENTRE D'ESTUDIS JURÍDICS
I FORMACIÓ ESPECIALITZADA

Ausiàs March, 40
08010 Barcelona
TEL. 93 207 31 14
FAX: 93 207 67 47

Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia

DOCUMENTS DE TREBALL

INVESTIGACIÓ
(Investigació pròpia, 2008)

**Estrangers a
les presons catalanes**
PART 3: *Recomanacions*

Autors

Àrea d'Investigació i Formació Social i Criminològica

Universitat de Lleida (GRID)

Grup de Recerca sobre Interculturalitat i Desenvolupament

Any 2010

Recomanacions: necessitats prioritàries dels interns estrangers que han de guiar la intervenció penitenciària envers la seva qualitat de vida i la reinserció social

1. Conveniència de dictar directrius específiques

1. Seria recomanable que els serveis penitenciaris dictessin una circular sobre l'atenció als interns estrangers que coordinés i regulés en tots els centres penitenciaris i entre tots els professionals l'atenció específica que requereixen aquestes persones. La circular hauria d'incloure les directrius específiques de la Secretaria de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil sobre temes com: a) la dotació de personal, formació, organització i especialització professional; b) aspectes específics de regulació de la convivència, condicions de vida i instal·lacions; c) la informació que s'ha de donar als estrangers i el procés d'acollida; d) peculiaritats dels objectius de treball amb els interns estrangers envers la seva reinserció (gestió de documentació, expulsions, contactes consulars, etc); e) criteris respecte al contacte amb l'exterior, activitats reintegradores i sortides de la institució, f) altres aspectes rellevants que contenen les recomanacions següents.
2. Caldria que les autoritats penitenciàries establissin un disseny d'implementació, seguiment i control de la circular per saber-ne el grau de compliment.

2. Millorar la dotació de personal, i també la seva formació, organització i especialització

3. Seria recomanable millorar la ràtio professionals/interns per tal d'incrementar el temps d'atenció que es pot dedicar als segons.¹ El principal problema és l'augment notable que ha tingut la població dels centres penitenciaris i la dilació en el temps que això implica pel que fa a l'atenció als interns i a la presa de decisions. Caldria establir criteris de prioritat en la informació i l'atenció als interns i d'organització general de la feina dels professionals, considerant, entre d'altres aspectes ja existents, el tema de l'estrangeria.
4. Cal ampliar i actualitzar la formació inicial i contínua de tots els professionals i voluntaris dels centres penitenciaris per conèixer el fenomen de la immigració, com treballar en contextos culturalment diversos i de sensibilització respecte al racisme i l'evitació d'actituds i comportament xenòfobs.
5. Fóra convenient que en tots els centres penitenciaris hi hagués un equip multidisciplinar de professionals especialitzats que es mantinguessin molt formats i molt al dia sobre tota la informació relativa al tema de l'estrangeria. Aquests professionals podrien assessorar els interns i/o altres professionals sobre cada situació específica i sobre les seves possibilitats de futur. Atesa la importància de conèixer la complexa i canviant legislació d'estrangeria, en aquest equip hauria d'haver-hi un jurista especialista en aquest tema. Aquest equip hauria de garantir que la informació sobre la situació legal i social de l'intern estranger circuli amb ell en els seus trasllats penitenciaris.
6. Cal assegurar que els professionals i altres persones que tenen relació amb els interns derivin correctament qualsevol dubte a l'equip multidisciplinar i que es coordinin per tal d'oferir als interns una resposta objectiva,

¹ Aquesta mesura no és exclusiva per als empresonats estrangers. És extensible a una millor atenció de tots els interns penitenciaris.

homogènia i fiable, especialment respecte al tema de les seves perspectives de futur i de regulació administrativa.

7. Seria recomanable homogeneïtzar el treball de manera que els resultats o la valoració d'un professional i d'una junta de tractament puguin ser un punt de partida vàlid per al treball de qualsevol altra junta posterior. D'aquesta manera, un trasllat de centre, un canvi de mòdul dins del mateix centre penitenciari o un canvi de personal a la junta de tractament no incidirien en els processos dels interns.²

3. Afavorir un bon clima de convivència i prevenir conflictes

8. Les autoritats penitenciàries han de mantenir i promocionar les relacions interculturals per tal de fomentar el coneixement mutu, la tolerància i els valors socialitzadors, i per tal d'evitar guetos que puguin donar lloc a subcultures jeràrquiques o violentes no desitjables. Caldria evitar les discriminacions –tant positives com negatives– que creïn en la resta d'interns penitenciaris la sensació de favoritismes o discriminacions negatives cap a determinats col·lectius.
9. Convindria que tots els centres penitenciaris estiguessin atents a recollir manifestacions de racisme al seu entorn i treballar-los preventivament per eradicar-los abans que esdevinguin un problema de convivència i de seguretat.
10. A través d'aquesta recerca els interns han parlat repetidament de l'existència de moments de la vida quotidiana en els centres penitenciaris molt delicats per a la convivència. Aquests moments es corresponen a situacions de màxima aglomeració de persones per a la utilització de serveis (les cues per entrar al menjador, les cues per al telèfon, les cues per comprar a l'economat, les cues per anar a les dutxes en els centres que no

² Ídem nota al peu de la pàgina 1.

les tenen dins de les cel·les, etc.). Seria una bona mesura preventiva intentar recollir i estendre a tots els centres les bones pràctiques de l'organització penitenciària en cadascun d'aquest temes.

4. Millorar la informació als interns estrangers (qualitat i freqüència) i la construcció d'una perspectiva de futur realista

4.1. Tenir cura del procés d'acollida

11. L'ingrés o el trasllat a qualsevol centre penitenciari pot ser viscut com una experiència intimidant i deshumanitzadora. És per tant essencial que els estrangers, com la resta d'interns, tinguin una comprensió adequada del que els està passant, i també un coneixement exhaustiu del funcionament del centre i de les normes que el regulen (drets i deures, organització d'activitats, paper dels professionals, procediments de queixa, contactes amb els consolats, etc.). S'hauria de vetllar perquè tots els centres penitenciaris facilitessin aquesta informació per escrit en els idiomes més habituals i, a més, els professionals s'haurien d'assegurar que aquesta informació és presentada als interns en el moment de l'admissió i que aquests l'entenen.

12. Es recomana crear dins dels centres penitenciaris la figura de l'assistent a interns estrangers,³ que poden ser altres interns de confiança que els proporcionin informació sobre la vida a la presó: com encarar aquesta experiència i com reduir el seu aïllament, acompanyant-lo durant els primers dies i les primeres activitats al centre. Aquests assistents haurien de ser també interns estrangers que coneguin diversos idiomes i que rebin una formació específica dins del mateix centre per cobrir aquests destins (que podrien ser remunerats).

³ Ídem nota al peu de la pàgina 1.

13. Es recomana incloure en aquest acolliment inicial la figura del mediador, que ja existeix en els centres penitenciaris. El mediador pot facilitar la comprensió i l'adaptació a les normes institucionals i el vincle amb l'exterior.

4.2. Informació suficient i suport a la construcció d'un projecte de futur realista

14. Cal treballar amb els estrangers empresonats des del primer moment i de forma continuada respecte a les seves possibilitats de futur. L'estranger empresonat ha de saber si podrà quedar-se al país o si serà expulsat quan sigui posat en llibertat, i també ha de conèixer els avantatges i inconvenients de retornar al seu país o de quedar-se aquí, quines possibilitats té de retornar reduint la condemna o qualsevol altra opció de futur. La falta d'informació i la incertesa és una de les qüestions que més preocupa aquests interns.

15. Hi ha una queixa generalitzada per part d'aquests interns segons la qual és molt difícil posar en marxa i tirar endavant qualsevol procés que ajudi a clarificar el seu futur (ja sigui per renovar o obtenir documentació, ser expulsat o retornar en altres condicions al seu país): l'accés als professionals, el fet de rebre informació clara, i el fet de ser posat al dia periòdicament de la seva situació ho viuen com quelcom difícil i costós. La durada dels processos els sembla molt llarga i no se senten informats respecte de si van evolucionant o no. Cal intentar optimitzar aquests processos i simplificar molt més la gestió burocràtica. Les autoritats penitenciàries i els serveis d'immigració haurien de millorar la seva col·laboració per tal que els interns estrangers que han de ser expulsats no passin temps innecessari a la presó. Seria interessant que el referent del cas a serveis penitenciaris s'impliqués i motivés l'autoritat judicial per garantir la fluïdesa necessària en aquests processos complexos i delicats.⁴

⁴ En el nostre estudi, els que més clarament es troben en aquesta situació són els integrants del que hem anomenat *grup 4* (vegeu el capítol 7, punts 7.2.3. i 7.3.4).

16. Cal fomentar les iniciatives d'èxit en matèria d'acompanyament al retorn dels interns estrangers al seu país que garantitzin el suport social a l'origen (microcrèdits, suport familiar, etc.) per tal d'anar ampliant-ne l'aplicació.
17. En els casos d'estrangers comunitaris, cal fer extensiu a tots els centres penitenciaris la praxis que, en els casos que sigui possible substituir l'encarcerament per penes a la comunitat i llibertat condicional en el seu propi país, les autoritats penitenciàries vetllin per fer complir els processos de retorn o de substitució de la pena, i per assegurar el traspàs de la supervisió i el control del procés de rehabilitació a les autoritats del país comunitari.
18. Seria recomanable que els professionals de tractament concretessin en el PTI (Projecte de tractament individualitzat) uns objectius de futur realistes consensuats amb l'intern estranger. Això facilitaria planificar programes rehabilitadors concrets i la preparació per a la posada en llibertat, sigui en el país d'origen o a Espanya.
19. És recomanable que tots els professionals del centre i les institucions col·laboradores que interactuen amb els interns estrangers vetllin perquè la coordinació i la transmissió de la informació entre ells sigui òptima i s'eviti donar missatges contradictoris als interns sobre la seva situació i les seves possibilitats de futur.

5. Ampliar les possibilitats de formació, treball i educació dins i fora del centre penitenciari

20. Les autoritats penitenciàries haurien de fer les gestions necessàries per ampliar l'oferta de tallers i formació ocupacional que fossin útils i responguessin a les necessitats del mercat de treball.⁵

⁵ Ídem nota al peu de la pàgina 1.

21. Les autoritats penitenciàries han de facilitar encara més l'aprenentatge del català i el castellà en els nivells bàsic, intermedi i avançat. Han d'oferir també l'oportunitat d'estudiar altres idiomes, com l'anglès.
22. Cal estimular més la possibilitat de participar en processos de formació reglada en estudis bàsics, secundaris i universitaris, fent veure a l'estranger les possibilitats de millora de futur que representen.

6. Afavorir la connexió de l'estranger empresonat amb l'exterior per reduir l'aïllament social

23. Les autoritats penitenciàries poden promoure un règim de visites més flexible per als presos estrangers amb poc capital social a Catalunya, per tal que als familiars i coneguts que puguin venir de lluny els valgui la pena el desplaçament. Habilitar espais per a estades llargues (de dos o tres dies) podria ser una alternativa que s'utilitza en altres països.
24. A més a més, les autoritats penitenciàries poden permetre als presos estrangers fer trucades telefòniques a hores diferents de les estipulades en la normativa quan això fos necessari per adaptar-se a les diferents zones horàries dels països d'origen. També fóra bo explorar les possibilitats d'integració de les TIC (tecnologies de la informació i la comunicació) com ara Internet, videoconferències, correu electrònic, etc. com a eines de comunicació dels interns en general, però específicament dels estrangers que no tenen relacions properes, per evitar el seu aïllament, fent extensible aquesta pràctica, que ja es duu a terme de manera puntual, a tots els centres penitenciaris.
25. Seria recomanable fomentar convenis amb organitzacions comunitàries de voluntariat per tal que visitessin els presos estrangers i contribuïssin a reduir el seu aïllament social.
26. En el cas dels interns estrangers que no tenen xarxa social al nostre país, és recomanable evitar que el pres fomenti la vinguda de la seva família,

especialment de fills menors d'edat, de manera irregular i precària. L'intern no mesura el cost d'exclusió social que això pot suposar per als seus familiars. És important treballar aquests aspectes amb l'intern i donar-li suport en les formes ja esmentades per evitar que busqui recolzament afectiu de maneres inadequades.

7. Afavorir els permisos penitenciaris i l'accés al tercer grau i la llibertat condicional

Actualment sembla que el fet de no disposar de documentació o de capital social en el cas de part de la població estrangera són variables que actuen amb molta força a l'hora de no fer propostes de permisos de sortida o d'un règim de vida més obert, probablement tant per la limitació de recursos d'allotjament i suport social que impliquen, com pel risc de no-retorn que s'hi associa. Això sotmet sovint una part de la població estrangera a un compliment més costós de la condemna i a una escassa preparació per a la sortida.

Pel que fa al risc de no-retorn en permisos o sortides, l'Administració penitenciària catalana està desenvolupant el projecte Riscanvi, que incorpora en els centres penitenciaris un instrument de valoració estructurada de diversos comportaments de risc, entre d'altres, del risc de trencament de condemna. Aquest instrument ha de facilitar els elements valoratius generals per proposar un permís de sortida o un tercer grau. En el cas de la població estrangera, però, caldria tenir presents alguns elements per treballar específicament en relació fonamentalment amb els seus recursos residencials i a la seva xarxa de suport, per tal que aquests elements no fossin dissuasoris en el moment de proposar permisos o progressions de grau.

27. Convindria afavorir els lligams dels estrangers sense vincles, sempre que la seva perspectiva sigui quedar-se aquí, a recursos intermedis, residencials i de suport social. Els equips multidisciplinars dels centres penitenciaris

podrien llavors proposar permisos en funció que ho considerin oportú per al procés de reinserció social del subjecte.⁶

28. Les autoritats penitenciàries haurien de mantenir i potenciar convenis amb entitats que puguin estructurar de manera estable i avaluable una xarxa d'albergs, pisos i residències assistides que facin possible tant la concessió de permisos penitenciaris amb garanties, com la preparació de la sortida dels interns sense xarxa social ni domicili. En aquests convenis es podria regular l'acompanyament en el moment de l'excarceració com una condició necessària.

29. Les autoritats penitenciàries podrien establir convenis amb les associacions i federacions de municipis perquè els ajuntaments assumeixin a la sortida dels estrangers empresonats que tinguin capital social aquells tràmits administratius que els facilitin la inserció social (com els certificats positius d'arrelament social en aquells interns estrangers extracomunitaris que, sense tenir papers, compleixin aquestes condicions).

El conjunt de recomanacions que es desprenen d'aquesta recerca constitueixen una síntesi de les millores que cal introduir en els centres penitenciaris catalans respecte a l'abordatge de la situació dels interns estrangers a partir de tota la informació sorgida d'aquesta recerca. Es tracta d'un seguit d'aspectes que poden constituir, totalment o parcial, un projecte d'innovació en aquest àmbit que concreti i temporalitzi objectius, actuacions i recursos. A partir de la implementació d'aquestes millores es pot crear un sistema d'avaluació i control que en garanteixi l'execució efectiva. Alhora, és recomanable incentivar la participació dels experts de les universitats catalanes en l'assessorament i el disseny tècnic respecte d'aquests projectes d'innovació.

Finalment, voldríem incidir en una idea que hem expressat anteriorment en altres investigacions: la necessitat de recollir i informatitzar les dades rellevants sobre els interns de manera sistemàtica per tal de facilitar el treball i la

⁶ En el nostre estudi, els que més clarament es troben en aquesta situació són els integrants del que hem anomenat *grup 3* (vegeu el capítol 7, punts 7.2.2. i 7.3.3).

coordinació dels professionals, els processos d'avaluació i la millora del sistema. Som conscients que els projectes que està desenvolupant actualment la Secretaria de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil milloraran aquest aspecte, si bé convé parar atenció a la situació específica de la població estrangera.

Epíleg

Una de les preocupacions de l'Administració penitenciària catalana, probablement la fonamental quan van l'encarregar al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada que dugués a terme aquesta recerca, era i és la dificultat de donar resposta a la finalitat de reinserció social que marca la Constitució espanyola com a missió dels serveis penitenciaris a una bona part del col·lectiu d'estrangers empresonats.

Hem vist també, al llarg d'aquest estudi, que la principal preocupació dels estrangers que es troben a la presó és el seu futur, la incertesa respecte a com reconduiran les seves vides un cop acomplerta la pena, quan la situació als seus països els convida a quedar-se al nostre, però els missatges que reben sobre les possibilitats de regularitzar la seva situació i d'accedir al treball són complexos, confusos i sovint contradictoris.

En relació amb aquest tema tan fonamental, hem apuntat algunes idees de millora i recomanacions específiques d'aspectes que es poden abordar des de l'àmbit penitenciari. Ara bé, som conscients que la clarificació de les perspectives de futur dels estrangers al nostre país és quelcom que depassa aquest àmbit.

El marc legislatiu que regula la situació dels estrangers a Espanya, modificat amb reformes successives, és força complex. Els estrangers que compleixen penes pateixen aquesta complexitat vinculada a la que esdevé de la seva situació jurídica com a penats.

La combinació entre el Codi penal espanyol i les seves successives reformes, la Llei d'estrangeria també sovintment reformada, i les actuacions reals que les administracions implicades en l'àmbit d'estrangeria duen a terme comporta arribar freqüentment a carrerons sense sortida que afecten principalment els estrangers no comunitaris que són excarcerats. Aquest col·lectiu d'estrangers es troben amb ordres d'expulsió dictades però no executades mentre que, alhora, es dona també la impossibilitat que puguin tramitar o renovar permisos de residència i/o de treball. En conseqüència, no tenen una font legal d'accés a recursos econòmics, la qual cosa els aboca, a ells i probablement al seu entorn familiar, a l'exclusió social i potser a la recerca d'aquests recursos per mitjans il·lícits. Aquest és un greu problema que afecta les polítiques socials i de seguretat.

Pensem que és fonamental actuar cap a una clarificació de polítiques d'estrangeria, del marc legislatiu que les regula i del paper de les administracions implicades en la seva execució.

Entenem que o bé s'hauria de traslladar els interns estrangers al seu país, iniciativa que caldria acompanyar amb programes de suport en origen, o bé s'hauria de facilitar la regulació i normalització dels estrangers sota l'empara que marca l'article 25.2 de la Constitució espanyola,⁷ i per tant totes les actuacions s'haurien de fonamentar en la seva integració en el país d'acollida.

I per acabar aquesta reflexió final sobre les recomanacions de caràcter genèric o contextual, voldríem fer un toc d'atenció en relació amb les generacions futures, fills o filles dels estrangers que avui es troben empresonats.⁸ En el nostre cas, i parlant dels estrangers encarcerats que trobem a les presons

⁷ Constitució espanyola. Art. 25.2. "Las penas privativas de libertad y las medidas de seguridad estarán orientadas hacia la reeducación y reinserción social y no podrán consistir en trabajos forzados. El condenado a pena de prisión que estuviere cumpliendo la misma gozará de los derechos fundamentales de este Capítulo a excepción de los que se vean expresamente limitados por el contenido del fallo condenatorio, el sentido de la pena y la ley penitenciaria. En todo caso, tendrá derecho a un trabajo remunerado y a los beneficios correspondientes de la Seguridad Social, así como al acceso a la cultura y al desarrollo integral de su personalidad."

⁸ Estudis americans recents han descobert que els fills de la tercera generació d'immigrants arribats als EUA són els que més risc presenten de desenvolupar conductes delictives i mostrar comportaments violents dins dels col·lectius d'immigrants. Rumbaut (2008:152).

catalanes en aquest moment, pensem que bona part d'ells podrien ser els fills dels magribins joves (que van venir sols quan eren menors), els joves llatins reagrupats amb els seus pares aquí a Espanya quan ja eren adolescents (la màxima aspiració dels quals manifesten que és tenir dona i fills i instal·lar-se aquí, sense que els preocupi en quines condicions) i els fills dels col·lectius de gitanos romanesos i d'altres països de la resta d'Europa (sense escolarització i amb activitats marginals com a forma quotidiana de subsistència). Ens trobem, doncs, amb un problema de futur immediat cap al qual caldria desplegar polítiques socials preventives.